

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

IMMANUEL KANT

(1724-1804); celý život strávil v Königsbergu (Královec, Kaliningrad), studia teologie, filozofie, přírodních věd, univerzitní profesor; pedantický, dopodrobna naplánovaný život, ale smysl pro humor, oblíben mezi studenty (Herder);

Dílo

1. Předkritické období

- přírodní věda
- formulace teorie, později zvané Kantova-Laplaceova nebulární teorie o vzniku sluneční soustavy (rotace a smršťování pramlhoviny)

„Všeobecná přírodní historie a teorie nebes ...“ 1755

2. Kritické období

- 80. léta 18. století; filozofie
- nejvýznamnější díla jeho filozofického dědictví – Kritiky

„Kritika čistého rozumu“ 1781 – teorie poznání

„Prolegomena ke každé příští metafyzice, která bude moci vystoupit jako věda“ 1783 (stručná verze KČR)

„Základy k metafyzice mravů“ 1785

„Kritika praktického rozumu“ 1788 – o principech mravního poznání – etika

„Kritika soudnosti“ 1790 – o schopnosti rozumu poznávat krásu a účelnost

3. Pokritické období

- filozofie náboženství a práva
- témata svobody jedince, boha

„Náboženství v mezích pouhého rozumu“ 1793

„Metafyzika mravů ve dvou částech“ 1797

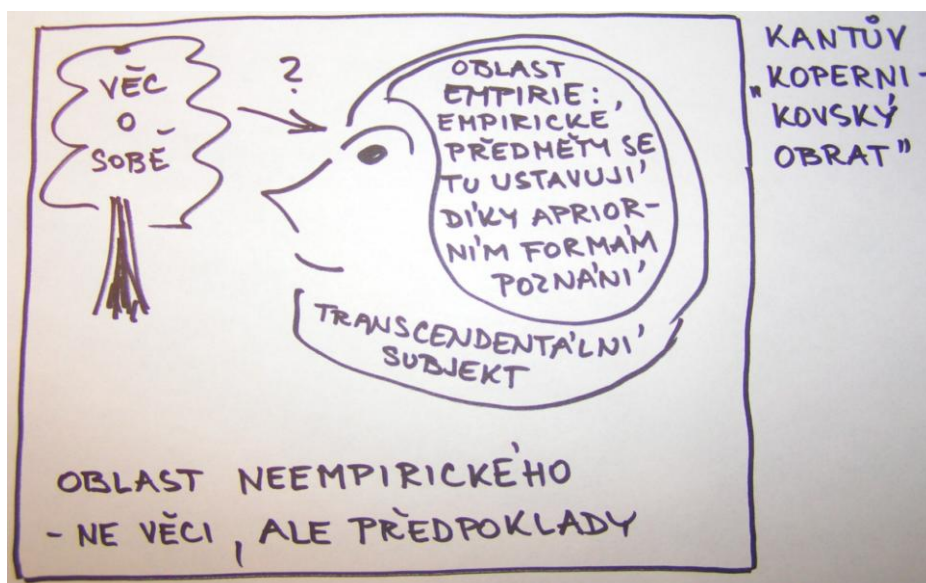
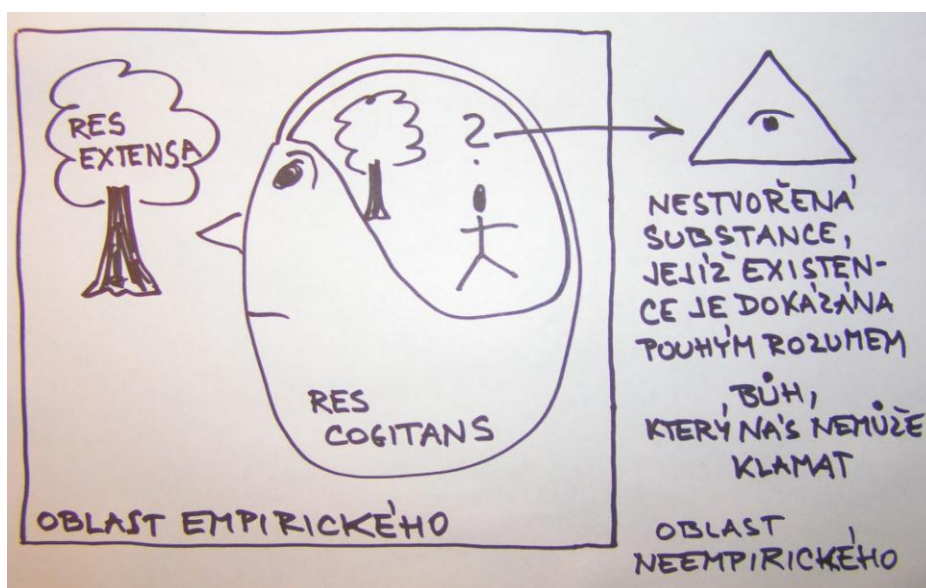
„Spor fakult“ 1798

METAFYZIKA

Tehdejší školská filozofie chápala metafyziku jako **nauku o (nej)vyšších jsoucnech**. Předpokládala, že spekulativně lze dokázat jejich existenci tak, že existují ve stejném smyslu jako empirická jsoucna (viz obrázek – s ohledem na Descarta).

Kant dospívá k názoru, že metafyzika má být pouze **naukou o podmínkách možnosti naší empirie**. To, k čemu metafyzika dospívá, nemá charakter poznatelnosti (nebo charakter jsoucna existujícího ve stejném smyslu, jako to, co vidíme kolem sebe), ale charakter předpokladu (nutná podmínka pro to, aby to, co kolem sebe vidíme, existovalo a bylo takové, jaké to vidíme).

Základní podmínky podle Kanta lze myslet, ale nelze je poznat, dokázat: ne fainomena, ale nůmena): Jsou to transcendentální subjekt a věc o sobě.

„**Transcendentální subjekt**“ není totožný s „empirickým“ já (Descartova res cogitans). Neexistuje v empirickém smyslu, je neempirické, metafyzická podmínka. V čase „předbíhá“ možnost mít zkušenost s „já“. „Transcendentální“ je oblast, která „překračuje“ oblast empirickou (transcendere lat. = překračovat), oblast, která je nám jaksi „dána předem“ (apriorní).

„**Věc o sobě**“: představa vnějšího světa, existujícího nezávisle na našem poznání (něco jako Lockův pojem „substance“). Ani o existenci tohoto vnějšího světa se nemůžeme empiricky ujistit. Je to neempirická podmínka naší zkušenosti se „světem“.

APRIORNÍ FORMY + EMPIRICKÝ MATERIÁL; SYNTETICKÉ SOUDY A PRIORI

Obě pozice osvícenství (empirismus i racionalismus) jsou částečně správné, podmiňují se navzájem a společně budují naše poznání, je však třeba bránit se totálním nárokům obou:

1. **Veškerá zkušenost předpokládá apriorní** (předem dané, „vrozené“) **formy poznání**, které nepocházejí ze zkušenosti, ale jsou jejími podmínkami (empirické předpokládá neempirické). „Názory bez pojmů jsou slepé“ („názor“ = empirie, smyslová zkušenost.).
2. **Apriorní formy jsou závislé na empirii, bez něj nedávají poznání.** „Myšlenky bez obsahu jsou prázdné.“

Měli bychom ovšem nějak prokázat, že **tyto apriorní formy** existují nebo že se nějak projevují. Prokázat něco takového ovšem znamená, najít situaci, kdy **se projevují bez empirického obsahu**. Existují výroky, jejichž přísudek by dodával k podmětu novou informaci, a přesto by tato informace nepocházela ze smyslové? Ano. Kant je nazývá **syntetické soudy apriori**.

1. **Analytické soudy** nijak nerozvíjejí předmět své výpovědi. Zdůrazňují jen to, co už obsahují použité pojmy. Jinak řečeno: přísudek těchto vět nepřidává žádnou informaci k podmětu, ale vzniká analýzou definovaného významu podmětu. Např. věta „tělesa jsou rozlehlá“ je analytický soud, rozlehlost totiž náleží k pojmu „těleso“. Podobně „Krychle je hranatá.“
2. **Syntetické soudy** jsou soudy rozvíjející. K věci, o níž se vypovídá, přidávají nové sdělení. Příklad přidává k podmětu (syntéza) nějakou informaci, která přímo nevyplývá z významu podmětu. Na základě čeho ale tuto informaci získáme a přisoudíme podmětu?

a) Syntetické soudy a posteriori

- Syntéza se opírá o pozorování, zkušenost.
- Např. věta „některá tělesa plavou na vodě“.

b) Syntetické soudy a priori

- Připojení nového poznatku se neodehrává na základě
- empirie, ale přesto k němu zjevně dochází.

Takovými soudy jsou např. matematické soudy. Napiši-li $7 + 5 = 12$, pak výsledek nemůže být odvozen z čísel 7 a 5 na základě žádné zkušenosti, ale jen díky jakési jim vnější schopnosti podržet je „dohromady“. K této syntéze jsou navíc čísla lhostejná. Číslo 5 a číslo 7 nemají žádný „zájem“ na své syntéze a sama tuto syntézu ani nemohou provést. Tu vykonává naše myšlení, a protože se přitom neopírá o žádnou zkušenost (stokrát mohu nahlížet a zakoušet 5, stokrát 7, ale 12 z nich prostě nezakusím), musí to být schopnost nezávislá na zkušenosti, tedy apriorní. Je-li ovšem ariorní, nemůže být ohrožena žádnou příští zkušeností a je tedy platná obecně a nutně ... i některé soudy z geometrie ... „Úsečka je nejkratší spojnice mezi dvěma body“ je stejné povahy jako $7 + 5 = 12$. Podobně i tvrzení z dalších obiorů přírodních věd, např. „Při změnách světa těles se množství hmoty nemění“ apod.

Ivan Blecha: Filosofie

Závěr: Jsme nějak vybaveni apriorními schopnostmi, které nám dovolují dosahovat poznatků, které jsou obecné a nutné, a přitom nepodléhají proměnám zkušenosti. Opírají se sice o ni, ale její poznání utvářejí.

TEORIE POZNÁNÍ – INSTRUMENTARIUM ČISTÉHO ROZUMU (APRIORNÍ FORMY POZNÁVÁNÍ)

Naše poznání je výsledkem spolupůsobení věci o sobě a subjektu. V subjektu přítomné apriorní formy utvářejí naše poznání.

Transcendentální estetika – apriorní formy smyslovosti/vnímání: prostor, čas

Tyto apriorní formy vytvářejí z materiálu získaného smyslovými orgány vjemy. Vjemy (obrazy věcí) jsou soubory počítků v prostorovém a časovém uspořádání. Prostor a čas nejsou objektivní vlastnosti světa (věci o sobě – ta je myslitelná, ale nepoznatelná, o jejich vlastnostech nemůžeme nic určitého vědět), jsou to „pouze“ apriorní formy naší smyslovosti.

Podíváme-li se na základní zkušenostní útvar, vjem, zjišťujeme, že jako vjem jsme s to jej uchopit pouze za jistých předpokladů. Když se dívám na stůl, vidím, že má ostrou hranu, již se jeho deska odlišuje od pozadí a okolí. Bez této hrany, bez tohoto vymezení se vůči okolí, bychom nemohli mít vjem stolu. To ale znamená, že dříve, než máme vjem věci, zasazujeme každý podnět do předem připraveného rámce prostorových vztahů: „vedle“, „nad“, „pod“, „před“, apod. Tyto vztahy přece nevnímáme, ale jsou podmínkou toho, abychom cosi zakusili jako věc. Tedy máme danu jakousi apriorní (každou zkušenost předcházející) formu smyslovosti – schopnost prostorového pořádání vjemů. Ale onen stůl vnímáme jako stůl také díky tomu, že změř dojmů, které z něho máme, určitou dobu ve svém vědomí držíme, že z nich sestavujeme jakési vjemové kontinuum, že sérii podnětů (jinak vlastně roztržitých a s výsledným vjemem „stolu“ nesouvisejících) prostíráme v čase. Máme tedy také schopnost časového pořádání vjemů, tedy druhou apriorní formu smyslovosti.

Ivan Blecha: Filosofie

Transcendentální analytika – apriorní formy rozvažování (Verstand): 12 kategorií

- jde zde o vytváření pojmů a soudů
- jde o apriorní formy, kategorie, jimiž jsou vjemy myšlenkově uchopeny, které formují názorný materiál v pochopitelné myslitelné předměty, tedy takové, o nichž lze něco vědět, utvářet o nich soudy

Nemůžeme si myslet žádný předmět, leda pomocí kategorií; nemůžeme poznat žádný myšlený předmět, leda pomocí názorů, které oněm pojmům odpovídají.

Kritika čistého rozumu

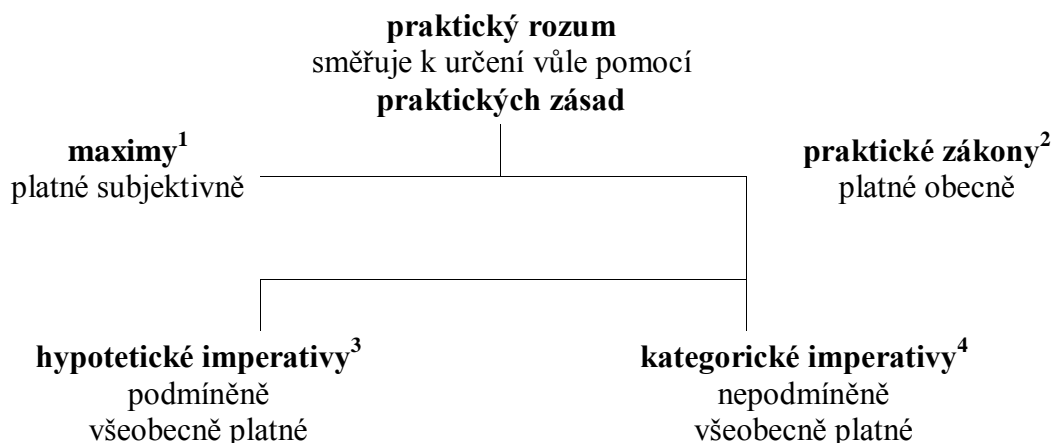
Transcendentální dialektika – apriorní formy rozumu (Vernunft): svět, duše, bůh

- principy používání rozumu, které pořádají celek zkušenosti; nedávají empirický předmět světa, je to něco jako spojování idejí u Locka:
 - **svět** – forma uspořádání vnější zkušenosti; apriorní forma rozumu, nikoli nějaká objektivní věc o sobě
 - **duše** – forma uspořádání vnitřní zkušenosti; apriorní forma rozumu, nikoli nějaká objektivní res cogitans
 - **bůh** – jednotící forma zkušenosti vůbec; apriorní forma rozumu, nikoli nějaká metafyzická substance, nejvyšší jsoučno; lze v něho věřit nebo ho považovat, jako Kant, za požadavek praktického rozumu, ale ho dokázat

KRITIKA PRAKTICKÉHO ROZUMU – MORÁLNÍ FILOZOFIE

- hledání obdobného **apriori v oblasti jednání**, jaké našel kritikou čistého rozumu v oblasti poznání
- **praktický rozum**: autonomní schopnost svobodně jednat s ohledem na poznáný objektivní nárok - povinnost

Kant chtěl, aby bylo dosaženo **autonomní morálky** – takového určování vůle (motivace), která by vystupovala před rozumem jako objektivní **povinnost** jednat zrovna v této situaci zrovna tak a tak, a zároveň pocházela z rozumu jednajícího samotného, tj. nebyl k jednání nucen (lákán, sváděn, ponoukán) nějakým vnějším (heteronomním) faktorem (slastí, uznáním druhých, odměnou od boha nebo strachem z něho atd.). Slovo povinnost nesmíme chápat jako právní termín („když nesplníš svou povinnost, budeš státem donucen plnit nebo potrestán“), nýbrž jako něco jasného a objektivního (tak máš jednat), vůči čemu jsem ale svobodný (sám – bez jakéhokoli ovlivňování čímkoli - se rozhodnu, zda tak jednat budu nebo ne).

¹ moje vlastní zásady, např.: mluvím vždy pravdu

² např. je třeba mluvit pravdu

³ mají charakter věty „jestliže ..., pak ...“ např. „jestliže lžu, uvádím druhého v omyl“

⁴ ono hledané apriori – forma poznání povinnosti, slouží k ověřování maxim, jimiž se řídíme ve svém životě: např.: „**jednej tak, aby zásady tvé vůle vždy mohly zároveň platit jako všeobecný princip zákonodárství**“

Když tedy chceme pomocí kategorického imperativu ověřit naši zásadu mluvit vždy pravdu, postupujeme asi takto:

- a) Zvolme k ověření protipříklad – maximu „lži, kdykoli je to ve tvůj prospěch“.
- b) Ptejme se: „Mohu tuto maximu nabídnout jako vzor pro rozhodování všem ostatním lidem v podobných situacích?“
- c) Logická odpověď zní: „Nemohu.“ Ne(jen) proto, že kladná odpověď obsahuje implicitní schvalování toho, že já sám budu druhým obelháván, kdykoli se mu to bude hodit bez ohledu na můj vlastní prospěch či škodu, ale (hlavně) proto, že kladnou odpovědí připouštím, že se úplně vytratí pojem pravdy a skutečného se všemi nedozírnými následky chaosu a nejistoty.
- d) Správná je tedy opačná zásada, ono naše „mluv vždy pravdu“.

Ověřme v tomto systému tzv. milosrdnou lež: takového lhaní či zatajování pravdy, které se děje k dobru toho, kdo je obelháván. Připomeňme, že Kant nechce, aby všichni vždy jednali stejně, ale aby sami poznali objektivitu povinnosti.

Seznam zdrojů:

ANZENBACHER A. *Úvod do filosofie*. 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2004. 377 s. ISBN 80-7178-804-X.

BLECHA I. *Filosofie*. 4. oprav. a rozšíř. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 279 s. ISBN 80-7182-147-0.

CORETH E., SCHÖNDORF H. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2002, 312 s. ISBN 80-7182-119-5.

Filosofický slovník. 2. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.

HALADA J., GEUSS A. *Čítanka z dějin filozofie*. 1. vyd. Praha : Mladá Fronta, 1978, 472 s.

HÖFFDING H., KRÁL J. *Přehledné dějiny filozofie*. 2. vyd. Praha : Nakladatelství České grafické unie a. s., 1947, 346 s.

KANT I. *Kritika čistého rozumu*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001. 567 s. ISBN 80-7298-035-1.

KUNZMANN P., BURKARD F. P., WIEDMANN F. *Encyklopedický atlas filozofie*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidových novin, 2001, 265 s. ISBN 80-7106-339-8

MAREK F., ZAPLETAL Š. *Filosofická čítanka*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1971, 392 s.

MĚŠŤÁNEK T. *Filozofie pro 4. ročník středních škol*. 2. vyd. Praha : Tripolia 2005.126 s. ISBN 80-86448-32-0

STÖRIG H. J. *Malé dějiny filozofie*. 3. vyd. Praha : Zvon, 1993, 559 s. ISBN 80-7113-058-3.

TRETERA I. *Nástin dějin evropského myšlení : Od Thaléta k Rousseauovi*. 5. vyd. Praha, Litomyšl : Paseka 2006. 374 s. ISBN 80-7185-819-6.